

**Nederlandse maatschappelijke
organisaties en vakbonden over
arbeidsrechten, vrouwenrechten,
kinderrechten/kinderarbeid,
landrechten en dierenwelzijn in het
kader van de IMVO-convenanten**

Inhoud

Inleiding	3
Arbeidsrechten, vakbondsinput.....	4
Vrouwenrechten/ gender	7
Kinderarbeid en kinderrechten.....	9
Landrechten.....	12
Dierenwelzijn	15
Contactpersonen per thema en sector.....	18

Inleiding

In dit document treft u de punten aan waarvan een aantal Nederlandse NGO's en vakbonden menen dat ze onmisbaar zijn in de af te sluiten IMVO convenanten. Minister Ploumen heeft het voornemen geuit om in 2016 10 convenanten tot stand te brengen; later moet dat groeien tot een aantal van ten minste 13. De in dit document aangemerkte zaken zijn wat de betrokken organisaties betreft een noodzakelijk onderdeel van elk convenant. Hierbij ligt de focus op sociale thema's en zijn thema's als milieu en biodiversiteit niet meegenomen.

Per sector wordt gezien of kwesties nadere specificatie of prioritering behoeven, en wellicht nog aanvulling. De uitkomst van de onderhandelingen behoort minimaal te voldoen aan hetgeen het SER advies over IMVO convenanten aanbeveelt. De Minister omarmde dit advies.

U vindt achterin het document een lijst met te benaderen personen per organisatie, thema en sector. We gaan er graag vanuit eenieder die met de IMVO convenanten materie van doen heeft, met dit stuk in positieve zin te verrassen.



Arbeidsrechten, vakbondsinput

FNV en CNV internationaal

In de landen waar geproduceerd en/of gesourced wordt, is het uitermate belangrijk om de dialoog aan te gaan met lokale vakbonden. Zo kom je tot een gebalanceerde weging te komen van de sociaal economische risico's en om met hen te komen tot structurele oplossingen voor schendingen diep in de keten. Door de gehele keten heen zijn respect voor de vier *fundamental principles and rights at work* en leefbaar loon cruciale elementen en input voor elk te vormen convenant. Op basis van de uitkomsten van de SRA en due diligence per bedrijf of organisatie kan de aandacht die elk van deze vijf rights krijgt verschillen. De inhoud mag echter niet onder doen aan de OESO richtlijnen en is onderhevig aan het NCP als grievance mechanisme*).

Freedom of association and the effective recognition of the right to collective bargaining

C87 Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention, 1948

C98 Right to Organize and Collective Bargaining Convention, 1949

Vakbondsvrijheid is cruciaal als start van een betekenisvolle stakeholder dialoog op fabrieks- en sectorniveau. Via dialoog en onderhandelingen kunnen onderstaande issues worden aangekaart en worden voorkomen. Vakbondsvrijheid en het recht op onderhandeling leveren bovendien gezamenlijk overeengekomen arbeidsvoorwaarden op, zoals op het gebied van OSH, uitbesteding van werk, werktijden, lonen, non discriminatie en minimale leeftijdsgrenzen.

Voorbeeldzinnen voor in een convenant naast verwijzing naar C87 en C98 zijn:

- Workers employed within the sector throughout our production chain have the right to establish and to join organizations of their own choosing without previous authorization.
- They also enjoy adequate protection against acts of anti-union discrimination in respect of their employment;
- Workers employed within the sector should have the right, in accordance with national law and practice, to have representative organizations of their own choosing recognized for the purpose of collective bargaining;
- Signatories of the treaty will enable authorized representatives of the workers in their employment in each of the countries in which they operate to conduct negotiations with
- representatives of management who are authorized to take decisions on the matters under negotiation;
- Signatories of the treaty should provide workers' representatives with information required for meaningful negotiations with the entity involved and, where this accords with local law and practices, should also provide information to enable them to obtain a true and fair view of the performance of the entity or, where appropriate, of the enterprise as a whole.

Elimination of all forms of forced or compulsory labour

C29 Forced Labour Convention, 1930

C105 Abolition of Forced Labour Convention, 1957

Hoe dieper in de keten hoe minder zicht op uitbesteding van werk en de arbeidsomstandigheden aldaar. Moderne slavernij is niet gebaseerd op officieel bezit, maar op andere wettige documenten, zoals contracten en schulden. Er zijn vele verschijningsvormen, denk aan:

- 'Pure' slavernij van een mens die aan een meester is verkocht en geen rechten heeft.

Non-paper IMVO convenanten

- Schuldslavernij, dat is gedwongen tewerkstelling bij een bepaalde meester vanwege eerdere, soms voor de geboorte van de werker ontstane, schuld of contractuele verplichting.
- Dwangarbeid met het oog op productie, in gevangenissen, werkkampen, krijgsgevangenschap enz.
- Werk onder dwang en in onmenselijke omstandigheden tegen geen of ongeregelde betaling.
- Gedwongen werk en opsluiting.
- Coercive labour is een andere vorm van dwangarbeid, dan worden mensen indirect gedwongen om bijvoorbeeld overuren te draaien omdat hun gewone loon te weinig oplevert om van te leven.

Voorbeeldzinnen voor in een convenant naast verwijzing naar C29, C105 zijn:

- Signatories of the treaty will start due diligence within their production chains per country in order to detect forms of forced or compulsory labour.
- Signatories of the treaty will write a corrective action plan based on the outcomes of due diligence to abolish forced labour in consultation with stakeholders before XXX.

Effective abolition of child labour

C138 Minimum Age Convention, 1973

C182 Worst Forms of Child Labour Convention, 1999

De minimum leeftijd om te mogen werken moet gerespecteerd worden om kinderarbeid te voorkomen in alle schakels in de toeleverings- en/of productieketen. Er is sprake van kinderarbeid als een kind werk uitvoert dat in gaat tegen zijn/ haar recht op onderwijs, schadelijk is voor de gezondheid (lichamelijke en geestelijk) van het kind en zijn/haar spirituele, morele of sociale ontwikkeling. Kinderen verdienen zeer slecht en lopen educatie mis. Dit ontnemt hen toekomstperspectief.

Voorbeeldzinnen voor in een convenant naast verwijzing naar C138, C182 zijn:

- Signatories of the treaty will start with due diligence within their production chains per country in order to detect forms of child labour.
- Signatories of the treaty will write a corrective action plan based on due diligence to abolish child labour in consultation with stakeholders before XXX.

Elimination of discrimination in respect of employment and occupation

C100 Equal Remuneration Convention, 1951

C111 Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958

Ondertekenaars van dit verdrag ontwikkelen en implementeren beleid gericht op het bevorderen van gelijkheid van kansen en behandeling op de werkvloer, om zo elke vorm van discriminatie op basis van ras, kleur, geslacht, religie, politieke overtuiging, nationale of maatschappelijke afkomst hun hele productieketen te elimineren.

Voorbeeldzinnen voor in een convenant naast verwijzing naar C100, C111 zijn:

- Signatories of the treaty will ensure policies on Elimination of discrimination in respect of employment and occupation are in place.
- Signatories of the treaty will start with due diligence within their production chains per country in order to detect forms of discrimination.

Non-paper IMVO convenanten

- Signatories of the treaty will write a corrective action plan based on due diligence to abolish discrimination in consultation with stakeholders.
- Signatories of the treaty will monitor all forms of discrimination in collaboration with local trade unions representatives.

Leefbaar Loon

Living wage is mentioned in the 1919 ILO Constitution, the 1944 ILO Philadelphia Declaration Concerning the Aims and Purposes of the International Labor Organisation, and the 2008 ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization. Living wage is also included in the 2006 ILO Declaration on Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy and in the OECD Guidelines (2011).

In lijn met *freedom of association* en *the right to collective bargaining* zijn onderhandelde lonen een product van dialoog tussen werknemers en werkgevers in de productie- en toeleveringsketens. Voorbeeldzinnen voor in een convenant naast verwijzing naar leefbaar loon zijn:

- Signatories of the treaty as part of their due diligence inform themselves on the wages being paid to employees (including outsourced employees) in the production chains per country and compare these with local trade union living wage demands and available standards such as Asian floor wage.
- Signatories of the treaty will based on the outcomes pilot introducing living wage for one product in 1 country.
- Signatories of the treaty will based on the outcomes of the pilot formulate steps how to move from the current wages towards a living wage in xxx years throughout their production chains.

*CNV en FNV hechten grote waarde aan een goed functionerend grievance mechanisme. Dat is er al in het kader van OESO, maar mocht het convenant ook een grievance mechanisme bepleiten, zijn de volgende criteria voor de vakbonden van belang:

- Objectief, dus met behandeling zonder belang (kan een branche voorziening zijn).
- De klager treft geen sanctie als gevolg van de klacht.
- Oplossingen worden in samenwerking met de klager gezocht.
- Na verloop van tijd (jaren) wordt samen met de klager bezien of e.e.a. volstaat.

En als e.e.a. het gevolg is van monitoring (van bijvoorbeeld een IMVO convenant):

- Stel een verbeterplan op met tijdpad.
- Evalueer aan de hand van het tijdpad of en zo ja, welke verbeteringen plaatsvonden.
- Stel zo nodig het tijdpad bij.

Bij herhaalde blijken van niet-meewerken aan de oplossing; neem afscheid (onder voorwaarde van een goed sociaal plan).

Vrouwenrechten/ gender

WO=MEN

De MVO Sector Risico Analyse toont aan dat vrouwenrechten in veel sectoren zowel in het formele en informele arbeidsproces worden geschonden als ook dat vrouwen vaak onevenredig de dupe zijn van indirecte effecten van bedrijven op de lokale leefomgeving, zoals: waterschaarste, milieuvervuiling en landroof. Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen zonder *nadrukkelijke* aandacht voor gender en zonder expliciete en specifieke interventies op dit gebied zijn niet “maatschappelijk verantwoord”. Het is dus van groot belang dat binnen de sectorconvenanten IMVO er nadrukkelijk aandacht is voor gender.

WO=MEN is het Nederlandse genderplatform van ruim 170 individuen en organisaties die zich gezamenlijk inzetten voor genderrechtvaardigheid wereldwijd. Door het bevorderen van bewustzijn, kennis, samenwerking en beïnvloeding draagt WO=MEN bij aan gendermainstreaming, empowerment van vrouwen en het betrekken van mannen bij het definiëren en realiseren van genderrechtvaardigheid.

Aandacht voor gender in IMVO sectorconvenanten

Genderrechtvaardigheid is een fundamenteel recht en vrouwenrechten zijn mensenrechten. Gender-rechtvaardigheid is tevens een noodzakelijke voorwaarde voor armoedebestrijding, duurzame ontwikkeling, waardig werk en sociale cohesie. Ongelijke machtsverhoudingen, waaronder die op basis van sekse, ras, klasse en leeftijd liggen ten grondslag aan structurele armoede. Bij de aanpak van armoede en onrecht is het daarom noodzakelijk een genderperspectief toe te passen.

Genderproblematiek in de sectoren kan alleen effectief worden aangepakt als bedrijven door een ‘gender-bril’ gaan kijken en zich bewust worden van de verschillende directe en indirecte effecten en impact op mannen en vrouwen, jongens en meisjes. Pas dan kunnen binnen sectoren en over sectoren heen de juiste interventies worden ingezet die middels de MVO-convenanten zullen worden afgesproken.

Investeren in vrouwen loont!

Er komt steeds meer aandacht voor zowel het nut (business case) en de noodzaak van een gendersensitieve benadering en vrouwenrechten. De realiteit laat enerzijds zien dat vrouwen vaak een kwetsbare groep zijn in de (productie)keten. De risico’s op rechtenschendingen van vrouwen vindt op verschillende niveaus plaats. Op het gebied van arbeidsrechten, door informele arbeid en op de impact op de lokale leefomgeving. Anderzijds zijn vrouwen de motor van ontwikkeling en leveren ze wereldwijd een belangrijke bijdrage aan de formele en informele economie. Diverse rapporten en studies laten zien dat het expliciet benutten en inzetten van de capaciteiten van vrouwen bijdraagt aan zowel de directe welzijn van vrouwen zelf, hun kinderen, en families als wel aan de productiviteit en winstgevendheid van bedrijven en de economie.

Non-paper IMVO convenanten

Dit kan worden bereikt door:

- Het geven van gelijke rechten, kansen en beloning aan vrouwen.
- Het naleven van de Decent Work agenda voor vrouwelijke medewerkers.
- Het economisch empoweren van vrouwen.

Investeren in vrouwen = een business case!

Uitgangspunten voor IMVO sectorconvenanten

Het uitgangspunt van het opstellen van de convenanten is het bevorderen van gendergelijkheid en vrouwenrechten in het Nederlands buitenlandbeleid. Daarbij mag de inhoud niet onder doen aan de OESO richtlijnen en ILO verdragen.

WO=MEN adviseert de sectoren om bij de totstandkoming van de IMVO convenanten samen te werken met stakeholders die oog hebben voor gendergelijkheid en vrouwenrechten: lokale vrouwenrechtenorganisaties, gender justice organisaties, vrouwelijke ondernemersnetwerken, vrouwen coöperaties, e.d.

WO=MEN pleit ervoor om binnen de IMVO convenanten de volgende uitgangspunten op te nemen:

- Betrokkenheid van vrouwen bij sectoractiviteiten:
 - direct betrokken als werknemer/ondernemer in sector activiteiten;
 - indirect bijvoorbeeld doordat activiteiten invloed hebben op de lokale leefomgeving en hulpbronnen waar vrouwen vanwege hun traditionele verantwoordelijkheden afhankelijk van zijn (land, water etc.).
- Maatregelen om te verzekeren dat vrouwelijke werknemers en ondernemers dezelfde rechten en kansen als mannen hebben op decent work, carrière en/of investering/samenwerking. Dit houdt in:
 - toegang tot (informatie over) veilige en gezonde werkomstandigheden;
 - goede en gelijke arbeidsomstandigheden (werkuren, kinderopvang, seksuele intimidatie);
 - uitbetalen van leefbaar loon;
 - recht op vertegenwoordiging in een vakbond danwel een onafhankelijke organisatie en vertegenwoordiging van vrouwelijke werknemers;
 - toegang tot land, inputs, financiële diensten, gezondheidszorg;
 - toegang tot gezonde lucht en water.
- De negatieve impact van sectoractiviteiten op hulpbronnen en leefomgeving die essentieel zijn voor het welzijn, de gezondheid en productieactiviteiten van vrouwen en hun gezinnen.

Tot slot pleit WO=MEN ervoor om bij de monitoring van de (effecten van de) IMVO sectorconvenanten specifieke genderaspecten op te nemen.

Kinderarbeid en kinderrechten

coalitie Stop Kinderarbeid, Save the Children en UNICEF Nederland

Kinderarbeid is een aanzienlijk probleem in bijna alle risicosectoren die in het KPMG onderzoek zijn benoemd. Daarnaast speelt het ook een grote rol in enkele niet genoemde sub-sectoren waarbij veel Nederlandse bedrijven betrokken zijn zoals (groente)zaden, thee, koffie, hazelnoten en tabak. Bij bedrijven staat bestrijding van kinderarbeid vaak bovenaan hun prioriteitenlijst, de focus ligt daarbij vaak en veelal onterecht nog op directe leveranciers/producenten en niet of onvoldoende op toeleveranciers, onderaannemers en eerdere schakels in de productieketen.

Internationale conventies en richtlijnen

Het inhoudelijk uitgangspunt voor de bestrijding van kinderarbeid door landen, maar ook door bedrijven, zijn de beide **Conventies van de ILO** met betrekking tot resp. de minimumleeftijd om te werken (*C138*) en de ergste vormen van kinderarbeid (*C182*). De eerste gaat vooral over kinderarbeid tot 15 jaar en de tweede over gevaarlijk, ongezond en illegaal werk tot 18 jaar. Daarnaast zijn de internationale afspraken over het recht op onderwijs van kinderen het belangrijkste kader waarbinnen kinderarbeid effectief bestreden kan worden én het recht op onderwijs kan worden gerealiseerd.

Voor het effectief bestrijden van kinderarbeid door bedrijven zijn de **OESO Richtlijnen** voor Multinationale Bedrijven en de '**UN Guiding Principles for Business and Human Rights**' het internationaal geaccepteerde raamwerk. Belangrijke elementen daarvan vloeien voort uit de drie pijlers van de *UN Guiding Principles*, waaronder:

- due diligence (zorgplicht);
- het werken in de hele productieketen;
- ondersteunende inkooppraktijken;
- transparantie over o.m. beleid;
- onafhankelijke audits/onderzoek;
- effectieve herstel- en verbeterplannen;
- een effectief klachtenmechanisme;
- compensatie voor slachtoffers;
- samenwerking met andere stakeholders;
- een actieve rol van de overheid.

Op basis van de *UN Guiding Principles* ontwikkelden UNICEF, Save the Children en het UN Global Compact de '**Children's Rights and Business Principles**' om bedrijven te wijzen op noodzakelijke actie om kinderrechten in acht te nemen: op de werkplek, in marketingactiviteiten en in contacten met (lokale) gemeenschappen. Behalve op het uitbannen van kinderarbeid worden bedrijven en sectoren gewezen op bijvoorbeeld het belang van kinderopvang, borstvoedingsondersteuning voor moeders, ouderschapsverlof, bescherming van jonge werknemers tegen gevaarlijk werk, productveiligheid, reclame die de gezondheid en eigenwaarde van kinderen niet schaadt en het voorkómen of aanpakken van een negatieve invloed op de leefomgeving van kinderen (veiligheid, toegang tot scholen, drinkwater etc.). Dit zijn onderwerpen die in alle convenanten meegewogen moeten worden.

De Children's Rights and Business Principles (CRBP) zijn een hulpmiddel voor bedrijven om de mogelijke negatieve effecten van hun handelen op kinderen te voorkomen of te minimaliseren. Tevens bieden ze een nadrukkelijke handreiking voor bedrijven om kinderrechten op te nemen in hun beleid voor maatschappelijk verantwoord ondernemen en om een positieve impact te hebben

in het leven van kinderen. Daarbij hebben bedrijven ook zelf baat bij een verbeterde aandacht voor de rechten van kinderen. Zo helpen de CRBP bedrijven o.a. door:

- het verbeteren van het risico management en de MVO reputatie;
- bedrijven in staat te stellen een gemotiveerder personeelsbestand te werven en te behouden;
- te helpen bij de ontwikkeling van de volgende generatie talent;
- bij te dragen aan een stabiel en duurzaam bedrijfsklimaat.

Aanpak kinderarbeid

Bij het voorkomen en bestrijden van kinderarbeid is het noodzakelijk om, naast maatregelen binnen de keten zelf, tegelijk te werken aan **alternatieven voor de ex-werkende kinderen**. Kwalitatief goed en zo mogelijk formeel **dagonderwijs** is daarbij een eerste en noodzakelijke vereiste. Daarnaast zijn soms andere ondersteunende voorwaarden nodig om de (her)integratie van deze kinderen te doen slagen, zoals 'brugonderwijs' dat hen voorbereidt op de deelname aan het onderwijs in een klas op hun leeftijdsniveau. Ook adequate gezondheidszorg – zeker bij opgelopen beroepsziekten en trauma's – is daarbij van groot belang. Deze maatregelen en de rol van de betrokken partij in het uitvoeren en monitoren van deze maatregelen dient een bedrijf vast te leggen in een plan van aanpak (*remediation policy*) in geval van aangetroffen kinderarbeid in de keten.

Het uitvoeren en verbeteren van de **arbeidsrechten van volwassenen, inclusief ouders van werkende kinderen**, is van groot belang voor het voorkomen en effectief uitbannen van kinderarbeid en het verbeteren van de toegang tot onderwijs. Denk bijvoorbeeld aan:

- een leefbaar loon;
- niet-excessieve arbeidsuren;
- non-discriminatie op de werkplek;
- vakbondsrechten.

Prioriteit geven aan het tegengaan van kinderarbeid zonder te werken aan deze arbeidsrechten zal niet de gewenste resultaten opleveren. Een geïntegreerde aanpak is noodzakelijk.

Kinderen uit minderheden en andere **gemarginaliseerde groepen** – zoals meisjes, inheemse volken, Dalits ('kastelozen') en gehandicapte kinderen - zijn vaak het meest kwetsbaar voor kinderarbeid en worden via programma's soms niet of minder goed bereikt. Speciale maatregelen kunnen daarom nodig zijn en ook bedrijven zullen daar op in moeten spelen in hun beleid en aanpak.

Bedrijven kunnen kinderarbeid in hun productieketen meestal het best aanpakken in **samenwerking** met anderen. Dat kunnen collega-bedrijven in dezelfde sector zijn, maar met name afstemming en samenwerking met lokale organisaties en overheden, vakbonden, NGO's maar ook internationale organisaties, is daarbij van belang. Multi-stakeholderinitiatieven kunnen daarbij vaak een belangrijke rol spelen hoewel zij niet altijd in de hele keten werken.

Een bijzondere vorm van samenwerking kan de vorm aannemen van deelname aan een gestructureerd regionaal initiatief, bijvoorbeeld via een gebiedsgerichte aanpak met alle relevante maatschappelijke actoren. Zo'n aanpak zou kunnen leiden tot een **Child Labour Free Zone**, waaraan inmiddels in een aantal regio's in India en Afrika gewerkt wordt. Het voordeel voor bedrijven van deze aanpak is dat het uitbannen van kinderarbeid beter wordt 'geborgd' omdat alle vormen van kinderarbeid in de regio worden aangepakt en uiteindelijk alle kinderen naar school gaan. Dat verkleint de kans dat kinderarbeid toch weer ergens in de keten opduikt en het vermindert de noodzaak van (kostbare) controle 'van bovenaf'. Echter, deze gebiedsgerichte aanpak veronderstelt allereerst actie van lokale actoren waaraan bedrijven kunnen meewerken en is dus lang niet altijd haalbaar.

Bedrijven kunnen – hoewel de overheid daar als eerste verantwoordelijk voor is - samen met lokale organisaties bij de (lokale) overheid **pleiten** voor beter en voldoende toegerust onderwijs en daar ook mogelijk aan bijdragen. Denk daarbij aan voldoende scholen en lokalen, geschoolde en gemotiveerde docenten en geschikte onderwijsmaterialen.

Gedragcodes en (onafhankelijke) **audits** kunnen een nuttige rol spelen bij het voorkomen en bestrijden van kinderarbeid, maar zijn veelal gericht op controle. Ervaring leert dat deze vaak niet betrouwbaar zijn. Het is aan te bevelen om audits niet als controlemechanisme in te zetten maar om deze te benutten om informatie te verzamelen om daarmee problemen in de hele keten beter in kaart te brengen en om deze vervolgens te kunnen adresseren. Daarnaast is vaak gedegen onderzoek met inbreng van lokale betrokkenen nodig om een goed beeld en inzicht te krijgen van kinderarbeid in een specifieke sector, regio en keten. De rol van onafhankelijke stakeholders – waaronder vakbonden, NGO's en lokale onderzoekers – is daarbij cruciaal.

Om kinderarbeid in een sector te kunnen uitbannen moet nader gespecificeerd worden welke **rollen overheden** - hier maar mogelijk ook daar - op zich zouden moeten nemen om hun '*duty to protect*' effectief in de praktijk te brengen. Duurzaam en dus kinderarbeidvrij inkopen is daarvan een belangrijk uitgangspunt, maar ook actieve MVO-diplomatie en financiering van lokale initiatieven.

Ondergetekenden adviseren om in voorgenomen convenanten afspraken te maken op basis van bovenstaande uitgangspunten en aanvullende relevante opties (bijv. een **CLFZ aanpak en/of een CRBP aanpak**) om daarmee tot een concreet sector actieplan op het gebied van kinderarbeid te komen. Een due diligence – waaronder onderzoek, herstelplannen maken en uitvoeren en rapportage daarover - als bedrijf en geaggregeerd per sector is daarvoor een noodzakelijke voorwaarde.

Meer specifiek kan bij het formuleren van (smart) doelstellingen voor het bestrijden van kinderarbeid in een bepaalde sector, gedacht wordt aan:

- Procesdoelstellingen. Zoals: X bedrijven werken mee aan het bestrijden van kinderarbeid in land of regio Y over een periode van Z jaar en/of X bedrijven werken daartoe samen aan een programma in land Y over een periode van Z jaar;
- Resultaatdoelstellingen. Zoals: kinderarbeid in land/regio X (of enkele landen samen) is door inspanningen van bij het Convenant betrokken bedrijven met Y % verminderd (dit veronderstelt een meting vooraf en achteraf).
- Ondersteunende doelstellingen. Zoals: de Nederlandse overheid (mogelijk samen met bijv. NGOs en vakbonden) zet zich in X landen met veel kinderarbeid in om met lokale overheden en andere relevante organisaties programma's te ontwikkelen in Z sector.

Als input voor Convenantgesprekken en onderhandelingen kan het volgende materiaal van ondergetekenden worden gebruikt:

- Het Action Plan for Companies to Combat Child Labour: <http://stopkinderarbeid.wbbclient.com/assets/2015/06/ActionPlan-for-Companies.pdf>
- De toolkit 'Kinderarbeidvrij inkopen door overheidsinstanties': http://stopkinderarbeid.wbbclient.com/assets/2015/06/SKA_Toolkit_NL_interactief.pdf
- Stepping Stones for Creating Child Labour Free Zones: <http://www.stopkinderarbeid.nl/minister-ploumen-neemt-handboek-stop-kinderarbeid-in-ontvangst/>
- De 'Children's Rights and Business Principles': <http://childrenandbusiness.org/>

Landrechten

Een fundamenteel mensenrechten- en duurzaamheidsvraagstuk voor Nederlandse bedrijven en investeerders¹

ActionAid, Both ENDS, NCIV & Oxfam Novib

Land is leven. Ondanks de cruciale rol die land, inclusief natuurlijke hulpbronnen (zoals water) speelt in de bestaanszekerheid en cultuur van de meeste mensen in zich ontwikkelende landen, zijn rechten t.a.v. land(gebruik) in veel landen niet goed beschermd. De toenemende druk op land en water zorgt voor steeds grotere problemen voor miljoenen arme mensen, met name gemarginaliseerde groepen, waaronder vrouwen². Het verlies van land betekent veelal verlies van bestaanszekerheid, waaronder voedselzekerheid en inkomen, en culturele en sociale wortels. Bij meer inclusieve en kleinschalige land-gebaseerde investeringen zijn landrechten risico's weliswaar kleiner, maar is aandacht voor o.a. lokale voedselzekerheid, machtsverhoudingen in de keten, vrouwenrechten en water cruciaal³.

Inmiddels is breed erkend dat land-gerelateerde investeringen (landverwerving) grote risico's op landroof en schendingen van land(gebruiks-)rechten met zich mee brengen. KPMG⁴ stelt in haar rapport dat schending van landrechten een aanzienlijk risico is in alle onderzochte Nederlandse sectoren en dat het voor veel actoren een uitdaging is om deze risico's te herkennen en voorkomen. Dit blijkt ook uit de verschillende onderzoeken van NGOs en academici over betrokkenheid van Nederlandse bedrijven en financiële sector. Certificering blijkt hierbij vaak onvoldoende. KPMG adviseert om dit probleem op vier niveaus aan te pakken: bedrijven, sectoren, ketens en overstijgend. KPMG, in lijn met rapporten van Wereldbank, FAO, UNEP e.a. benadrukt ook de samenhang van landproblematiek met biodiversiteit, lokale voedselvoorziening en vrouwenrechten.

Waarom zijn land(gebruiks)rechten essentieel voor convenanten?

Een mensenrecht beschermd in internationale verdragen

Land(gebruiks)rechten vormen een mensenrechten- en duurzaamheidsvraagstuk o.a. door de directe link met recht op voedsel, water en een schone leefomgeving. Naar aanleiding van de groeiende problematiek rondom landroof werden in 2012 de *Voluntary Guidelines on Land Tenure*⁵ (VGGT) aangenomen, die belangrijke handvatten bieden voor het respecteren van land(gebruiks)rechten en land governance in lijn met internationale mensenrechtenverdragen. Hoewel primair voor overheden bedoeld, roepen deze richtlijnen ook bedrijven op om vanuit hun *duty to respect* (in lijn met de *UN Guiding Principles* en OESO-richtlijnen) de benodigde maatregelen te nemen om landroof in hun operaties, investeringen en ketens te voorkomen en aan te pakken⁶. Nederland heeft ook verschillende andere internationale verdragen ondertekend die de landrechten van lokale gemeenschappen beschermen⁷. Ook heeft Minister Ploumen zich uitgesproken voor toepassing van de VGGT en het Nederlandse bedrijfsleven opgeroepen landroof tegen te gaan.

¹ Voor meer informatie: Barbara.van.paassen@actionaid.org of zie NGOcontactpersonen per sector.

· IFPRI, 'The gender implications of large scale land deals', Discussion paper 01056.

· See also Universiteit Utrecht (2013) http://www.mvonderland.nl/system/files/media/csr_in_the_agro-food_sector.pdf

· KPMG (2014) stelt ook dat er nog blinde vlekken staan in het systematisch aanpakken van deze risico's in ketens (oa biobrandstoffen, agrarische grondstoffen en metalen).

· "Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security" <http://www.fao.org/docrep/016/i2801e/i2801e.pdf>

· Tenure Guidelines - Article 3.2 states "Non state actors including business enterprises have a responsibility to respect human rights and legitimate tenure rights. Business enterprises should act with Due Diligence to avoid infringing on the human rights and legitimate tenure rights of others. They should include appropriate risk management-systems to prevent and address adverse impacts".

· United Nations Guiding Principles on Businesses and Human Rights (UNGPRB); Universal Declaration of Human Rights and International Covenant on Economic Social and Cultural Rights; Un Declaration on the Rights of

Landconflicten kosten geld.

Er zijn vele projecten die vanwege verzet tegen schendingen van landrechten na lange voortrajecten niet doorgingen, kostbare vertraging opliepen, financiering misliepen en/of met grote reputatieschade gepaard gingen⁸. Goed beleid en implementatie van de VGGT zou, naast voorkomen van negatieve impact, bovendien kunnen leiden tot meer inclusieve en succesvolle investeringen en een *enabling environment* dat bijdraagt aan voedselzekerheid en economische ontwikkeling met respect voor mensenrechten.

Convenanten bieden een belangrijke kans voor (sub)sectoren om afspraken te maken over hoe zij zowel binnen hun eigen bedrijfsvoering als gezamenlijk deze problematiek kunnen aanpakken en daarmee bovenstaande risico's voor henzelf en voor de betrokken landgebruikers/ bewoners kunnen vermijden of tenminste reduceren. Ze bieden de Nederlandse overheid een mogelijkheid om hun streven naar implementatie van de VGGT door het Nederlandse bedrijfsleven handen en voeten te geven.

Wat kunnen Nederlandse bedrijven en financiële instellingen en de Nederlandse overheid doen om landroof te voorkomen?

Wij moedigen Nederlandse sectoren (en de Nederlandse overheid) aan om in de convenanten land(gebruiks)rechten beleid op te nemen en tot sector actieplannen te komen die van toepassing zijn op alle activiteiten waar mogelijke land impacts ontstaan, zowel in eigen projecten en financiering (leningen, project financiering, eigen beleggingen) als in toeleveringsketens. Verwijzing naar (genoemde) internationale verdragen en toepassing van erkende richtlijnen op het gebied van land, mensenrechten en inheemse volkeren is daarbij cruciaal.

De UNGP en OESO richtlijnen en de mensenrechten *due diligence* die zij voorschrijven vormen een belangrijke basis voor het voorkomen en aanpakken van mensenrechtenschendingen, waaronder landroof en de daarmee samenhangende negatieve gevolgen voor voedselzekerheid en toegang tot water⁹.

Gezien de complexiteit en omvang van de landrechtenproblematiek zijn de *Voluntary Guidelines on Land Tenure* een belangrijke toegevoegde vereiste. Deze richtlijnen erkennen alle vormen van land(gebruiks)rechten, inclusief gemeenschappelijke gebruiksrechten, en zijn gebaseerd op bestaande mensenrechtenkaders met expliciete aandacht voor het recht op voedsel en vrouwenrechten. Zij roepen bedrijven nadrukkelijk op om zich aan deze richtlijnen te committeren, de *due diligence* verantwoordelijkheden krachtig na te komen, meer inclusieve investeringen te bevorderen en in het bijzonder ook het recht op *free, prior and informed consent* (FPIC) te respecteren¹⁰.

FPIC betekent dat gemeenschappen met land(gebruiks-)rechten, ook als die niet wettelijk worden erkend, vooraf en op basis van voldoende informatie vrijelijk toestemming moeten verlenen voordat activiteiten met impact op het land dat zij in bezit of gebruik hebben kunnen worden uitgevoerd. Omdat dit een hele belangrijke garantie vormt voor het beschermen van land(gebruiks-)rechten heeft de FAO richtlijnen voor het zorgvuldig toepassen van het recht op FPIC opgesteld.¹¹

Indigenous Peoples (UNDRIP); ILO 169 Indigenous and Tribal Peoples Convention; UN basic Principles and guidelines on development based evictions and Displacement

· Financial risks of insecure land tenure: in investment view

http://www.rightsandresources.org/documents/files/doc_5715.pdf; Earth Security Group

<http://earthsecurity.org/portfolio-items/the-land-security-agenda/>

· IFC PS kunnen hiertoe ook nuttig zijn, maar dekken geen mensenrechten.

· FAO heeft een speciale gids voor implementatie VGGT voor bedrijven ontwikkeld, - *forthcoming*.

· <http://www.fao.org/3/a-i3496e.pdf>

Goed beleid zou op basis daarvan ook de volgende aspecten bevatten:

- Zorgvuldige inschatting – zeker bij landacquisitie en veranderingen in landgebruik - van land gerelateerde risico's, door naast sociale- en milieu impact assessments, ook ex-ante en ex-post mensenrechten impact assessments te laten uitvoeren van zowel directe als indirecte impacts (bijvoorbeeld van toeleveranciers, omringende gemeenschappen etc).¹²
- Op basis hiervan investeringsplannen herzien waar nodig en adequate management maatregelen en monitoring toepassen. Hierbij is belangrijk dat expliciet gekeken wordt naar alternatieve investeringsmodellen waarbij zo min mogelijk 'transfer of land rights' plaats vindt en in ieder geval geen gedwongen verhuizing¹³. Een dergelijke analyse is behalve op project niveau ook relevant op bedrijfs- en sector niveau en kan bijvoorbeeld leiden tot strategieën die het totale land- en watergebruik terugdringen. Evenals actief nastreven van inclusieve en gelijkwaardige samenwerking/ partnerschappen, waarin controle van lokale gemeenschappen over natuurlijke hulpbronnen behouden blijft of versterkt wordt.
- Hierbij specifieke aandacht voor de meest gemarginaliseerde groepen (o.a. op basis van etniciteit, gender, leeftijd) en hun legitieme (vaak niet-formele) land(gebruiks)rechten, in het bijzonder ook kleinschalige boer(inn)en gezien hun cruciale rol in lokale voedselproductie en voedselzekerheid. Specifiek ook gender overwegingen integreren in consultatie, impact assessments, mitigatievoornemens en management plannen, monitoring en rapportage.
- Toepassing van het principe van Free, Prior and Informed Consent¹⁴ garanderen voor alle gemeenschappen die geraakt worden door land acquisitie en toepassing van dit principe als voorwaarde te stellen voor toeleveranciers, cliënten en andere partners.
- Transparantie waarborgen, ook op het gebied van landgebruik en impact. Ook het publiekelijk onderschrijven van OESO en VGGT richtlijnen is belangrijk. Convenanten dienen bij uitstek een belangrijke rol te spelen in rapportage over activiteiten, risico's en aanpak - ook in het verbeteren van beleid en praktijk t.a.v. landrechten.
- Toegang garanderen tot onafhankelijke klachtenmechanismen voor alle gemeenschappen die benadeeld kunnen worden door activiteiten.

We moedigen de overheid daarnaast aan om:

- Een monitoringsrol te vervullen t.a.v. de uitvoering van de gemaakte afspraken en consequenties te verbinden aan niet-naleving.
- Flankerend beleid ontwikkelen t.b.v. implementatie van de VGGT en sector-overstijgende aanpak, evenals het actief uitdragen van het proces, werkwijze, doelstellingen resultaten van dit convenant in bilaterale en multilaterale relaties en relevante fora zodat ook daar soortgelijke processen kunnen ontstaan.

¹² Land verkrijgen van de overheid zonder inzicht in impacts en directe betrokkenheid van de gemeenschap is dus onvoldoende. Als geen erkenning van rechten van bestaande landgebruikers bestaat, dan zou geen investering moeten plaatsvinden – aldus de Voluntary Tenure Guidelines.

¹³ Indien sprake is van verhuizing, heeft compensatie op basis van land-voor-land principe sterke voorkeur. Bij geldelijke compensatie gaat het niet alleen om land waarde maar ook loss of livelihood.

¹⁴ Zie voor goede handvatten de FAO Guide to Free Prior and Informed Consent <http://www.fao.org/3/a-i3496e.pdf>

Dierenwelzijn

World Animal Protection

In de KPMG-analyse is dierenwelzijn een van de vijf risicothema's in de categorie Milieu en komt naar voren als een aanzienlijk risico in een belangrijk deel van de geïdentificeerde prioriteitssectoren. Bovendien is het een risico in aanvullende sectoren die interesse hebben getoond in het convenantenproces, zoals toerisme en scheepsbouw. Aandacht voor dierenwelzijn wisselt sterk tussen sectoren en binnen sectoren. De aard van de dierenwelzijnsrisico's is vaak sectorspecifiek.

Principes

Het imperatief om dierenwelzijn te bevorderen vloeit voort uit de erkenning dat dieren wezens zijn met gevoel, zoals vastgelegd in het Verdrag van Lissabon (artikel 13) en daarmee een intrinsieke waarde hebben, zoals vastgelegd in de Wet dieren. Beleid zal er daarom op gericht moeten zijn het dier zoveel mogelijk te beschermen tegen menselijke handelingen die zijn welzijn en integriteit aantasten. In de praktijk betekent dit dat mensen zich bij voortdurende rekenschap zullen moeten geven van de toelaatbaarheid van hun handelingen met betrekking tot dieren.

De erkenning van de intrinsieke waarde van dieren komt tot uitdrukking in:

- De zorgplicht: deze hangt samen met de omstandigheden van het dier en de mate van beschikingsmacht van de mens. Voor gehouden dieren geldt dat de zorg die zij redelijkerwijs behoeven dient te worden verzekerd. Dat houdt in elk geval in dat dieren zijn gevrijwaard van:
 - dorst, honger en onjuiste voeding;
 - fysiek en fysiologisch ongerief;
 - pijn, verwonding en ziektes;
 - angst en chronische stress;
 - beperking van hun natuurlijk gedrag.

Voor zover zulks redelijkerwijs kan worden verlangd. Deze set internationaal wijdverbreide voorschriften staat bekend als de 'vijf vrijheden'. Voor niet-gehouden dieren voor wie de mogelijkheden om zich aan hun leefomgeving aan te passen niet worden beperkt, moet de zorgplicht erop gericht zijn deze toestand in stand houden. Dit kan worden opgevat als een 'afblijfplicht'. Wanneer de mogelijkheden van niet-gehouden dieren om zich aan te passen wél worden beperkt, bestaat de zorgplicht van de mens uit het nemen van maatregelen om deze beperking op te heffen en/of onaanvaardbaar lijden te voorkomen voor zover dat redelijkerwijs binnen de beschikingsmacht van de mens ligt.

- Het 'nee-tenzij-principe': inbreuk op het welzijn van het dier is niet toegestaan, tenzij de noodzaak daartoe redelijkerwijs gerechtvaardigd kan worden en de mogelijke inbreuk proportioneel is tot het beoogde doel.

Om bij voortdurende rekenschap te geven van de toelaatbaarheid van handelingen die een inbreuk maken op welzijn en integriteit van gehouden dieren, kan beleid zich richten op de 'drie V's', zoals van toepassing in het gebruik van dieren voor onderzoeksdoeleinden :

- Vervanging: diergebruik wordt vervangen door alternatieven.
- Vermindering: het aantal dieren dat bij een bepaald gebruik betrokken is, wordt verminderd.
- Verfijning: het welzijn van dieren bij een bepaald gebruik wordt verbeterd.

Regelgeving en richtlijnen

Er bestaan (nog) geen internationale verdragen op het gebied van dierenwelzijn. Wel heeft de Wereldorganisatie voor diergezondheid (OIE), waar 180 landen bij zijn aangesloten, principes en minimumstandaarden opgesteld voor dierenwelzijn in de Terrestrial Animal Health Code (TAHC). Tot op heden zijn negen standaarden ontwikkeld die specifieke uitdagingen adresseren zoals bij transport, slacht en het gebruik van dieren voor (wetenschappelijk) onderzoek. De standaarden zijn gebaseerd op wetenschappelijke bewijs en bovengenoemde 'vijf vrijheden.'

Waar de standaarden van de OIE ruimte laten voor interpretatie, heeft de EU uitgebreide en meer specifieke dierenwelzijnsregelgeving aangenomen. Deze betreft proefdieren, landbouwhuisdieren zoals leghennen, vleeskippen, vleesvarkens, zeugen en kalveren, diertransport en slacht. Ook kent de EU algemene regelgeving met betrekking tot landbouwhuisdieren. Striktere dierenwelzijnsstandaarden zijn bovendien onderdeel van het Europese biologische keurmerk. Daarbovenop bestaan er veel private standaarden. Sommige zijn exclusief gericht op dierenwelzijn. Een bekend Nederlands voorbeeld is het 'Beter Leven-kenmerk' van de Dierenbescherming. Bij andere standaarden is dierenwelzijn een van de onderwerpen, zoals in de nieuwe koffiecodel van UTZ. Andere internationale beleidsinstrumenten waarin dierenwelzijn is opgenomen zijn:

- ISO26000 guidance on social responsibility;
- Principles for Responsible Investment in Agriculture and Food Systems van het VN Comité voor Wereldvoedselzekerheid (CFS);
- ISO Standaard 10993-2, bevat dierenwelzijnsbepalingen waaraan moet worden voldaan volgens de ISO 10993 serie aangaande de evaluatie van medische biocompatibiliteit.

De planning is dat eind 2015 de OESO samen met de FAO '*guidance for responsible agricultural supply chains*' publiceren waarin dierenwelzijn nadrukkelijk aan de orde komt. Buiten Europa is er vaak geen nationale wetgeving voor dierenwelzijn, of schiet deze (ernstig) te kort. En waar wel uitgebreide wetgeving is, zoals in India, ontbreekt de handhaving.

Management & due diligence

In algemene zin verschilt een verantwoordelijke omgang met dierenwelzijnsrisico's niet van die met andere duurzaamheidsthema's. Algemene normen op het gebied van *due diligence* en management zijn van toepassing. Specifiek voor dit thema is de beoordeling van het dierenwelzijnsniveau. Voor gehouden dieren geldt dat dierenwelzijn gewaarborgd, gemonitord en geëvalueerd kan worden door een combinatie van houderijvoorschriften en metingen aan het dier zelf. Voor diverse soorten landbouwhuisdieren is een grondig (en tijdrovend) beoordelingsprotocol beschikbaar, ontwikkeld binnen het EU-gefinancierde project Welfare Quality. Daarnaast bestaan er diverse private beoordelingsprotocollen en managementinstrumenten voor specifieke dierenwelzijnsaspecten, variërend van slacht, transport, wilde dieren in gevangenschap, dierenasielen, proefdieren et cetera. Zo wordt in de Nederlandse melkveehouderij steeds meer gewerkt met het zogeheten 'koekompas'. Verder te vermelden waard:

- ISO, op initiatief van de OIE, is bezig een 'technical specification on Animal welfare management' te ontwikkelen aan de hand waarvan organisaties hun dierenwelzijnsmanagement voor landbouwhuisdieren vorm kunnen geven (ISO34700).
- Het Global Reporting Initiative heeft voor de voedselverwerkende industrie een sectorspecifiek rapportage-instrument ontwikkeld waarvan dierenwelzijn integraal onderdeel vormt.

IMVO-convenanten

Onafhankelijk van de sectorspecifieke dierenwelzijnsproblemen, kunnen IMVO-convenanten:

- een sectorbreed commitment vastleggen om dierenwelzijnsrisico's terug te dringen, gebaseerd op bovenstaande principes;
- een sectorbreed commitment vastleggen om ten aanzien van dierenwelzijn due diligence in acht te nemen.

Afhankelijk van de sectorspecifieke dierenwelzijnsproblemen, kunnen IMVO-convenanten verder nadere doelen afspreken voor de aanpak van bepaalde dierenwelzijnsrisico's. Dit kunnen zowel afspraken zijn over te behalen resultaten als over het proces om tot nader te specificeren resultaten te komen

Contactpersonen per thema en sector

Thema	Contactpersoon	Email adres
Arbeidsrechten/ vakbonden	Lucia van Westerlaak (FNV)	Lucia.vanWesterlaak@vc.fnv.nl
	Karen Bouwsma (CNV Internationaal)	k.bouwsma@cnv.nl
Vrouwenrechten	Carina Bos (WO=MEN)	c.bos@wo-men.nl
Kinderrechten/ kinderarbeid	Riekje Camara (Save the Children)	riekje.camara@savethechildren.nl
	Mark Wijne (UNICEF Nederland)	mwijne@unicef.nl
	Gerard Oonk (Stop Kinderarbeid/ LIW)	g.oonk@indianet.nl
	Leonie Blokhuis (Stop Kinderarbeid/ Hivos)	lblokhuis@hivos.org
Landrechten	Barbara van Paassen (Actionaid)	Barbara.van.Paassen@actionaid.org
Dierenwelzijn	Dirk Jan Verdonk (World Animal Protection)	dirkjanverdonk@worldanimalprotection.nl
Sector	Contactpersoon	Email adres
Bouw	Lucia van Westerlaak (FNV)	Lucia.vanWesterlaak@vc.fnv.nl
Chemie	Barbara van Paassen (Actionaid)	Barbara.van.Paassen@actionaid.org
Detailhandel	Gerard Oonk (SKA/LIW)	g.oonk@indianet.nl
	Riekje Camara (Save the Children)	riekje.camara@savethechildren.nl
Energie	Carina Bos (WO=MEN)	c.bos@wo-men.nl
Financiële sector	Lucia van Westerlaak (FNV)	Lucia.vanWesterlaak@vc.fnv.nl
Groothandel	Gerard Oonk (SKA/ LIW)	g.oonk@indianet.nl
Hout en papier	Lucia van Westerlaak (FNV)	Lucia.vanWesterlaak@vc.fnv.nl
Land en tuinbouw	Barbara van Paassen (Actionaid)	Barbara.van.Paassen@actionaid.org
Zaden/ plantaardig uitgangsmateriaal	Gerard Oonk (SKA/ LIW)	g.oonk@indianet.nl
Metaal/elektronica	Riekje Camara (Save the Children)	riekje.camara@savethechildren.nl
Olie en gas	Mark Wijne (UNICEF Nederland)	mwijne@unicef.nl
Textiel en kleding	Gerard Oonk (SKA/LIW)	g.oonk@indianet.nl
	Mark Wijne (UNICEF Nederland)	mwijne@unicef.nl
Voedingsmiddelen	Riekje Camara (Save the Children)	riekje.camara@savethechildren.nl
	Leonie BLOkhuis (SKA/Hivos)	lblokhuis@hivos.org
Scheepsbouw	Lucia van Westerlaak (FNV)	Lucia.vanWesterlaak@vc.fnv.nl
Toerisme	Marlies Filbri (UNICEF Nederland)	mfilbri@unicef.nl